

seljaci i savez komunista krajem osamdesetih

ivan magdalenić

pravni fakultet sveučilišta
u zagrebu, studij
socijalnog rada,
zagreb, jugoslavija

primljeno lipnja 1988.

U članku se analiziraju noviji podaci o zastupljenosti seljaka u Savezu komunista Jugoslavije. Ukazuje se na nezaustavljivi trend njihova sve manjeg sudjelovanja u članstvu, što ne mogu zaustaviti niti povremene kampanje masovnijeg prijema, koje rezultiraju samo povremenim povećanjem apsolutnog broja članova, ali ne zaustavljaju relativno smanjivanje. Razlog tome statistika pokazuje u nepovoljnijem omjeru onih kojima članstvo prestaje u odnosu prema broju novoprimljenih, nego što je to u ukupnom članstvu SKJ. Pokazuje se također da su seljaci relativno zastupljeniji među onima koje se isključuje iz članstva, negoli među onima koji članstvo napuštaju svojevoljno, iz čega se izvodi zaključak da se prema seljacima postupa strože negoli prema ostalim članovima. Računica pokazuje da je deagrarizacija odgovorna za nešto više od polovice gubitka članova SK iz redova seljaka. Iznosi se i neočekivani podatak da mladi seljaci nisu u članstvu SK zastupljeni manje od ostale omladine. Statistički podaci nadopunjeni su mišljenjima i komentarima anketiranih seljaka-članova centralnih komiteta SK republika i pokrajina.

—→ Tvrdnja da »brak« između seljaka i Saveza komunista nikada nije bio osobito sretan, možda zvuči ponešto grubo, ali za nju ima sasvim dovoljno dokaza. Najoptimističnija ocjena koja se o toj vezi može izreći bez ideološke zasljepljenosti i bez »antipolitične« mrzovolje, jest da je uzajamni odnos (od)uvijek obilježavala stanovitva ambivalentnost koja je (skoro podjednako) karakterizirala oba »partnera«. S jedne je strane ona vidljiva u brojnim poslijeratnim partijskim dokumentima i tekstovima većine vodećih ideologa i državnika, koji o seljacima govore po principu »toplo-hladno«, čas im ne samo nudeći »savezništvo«, nego priznajući im organsku povezanost s ciljevima i interesima Klase (i.j. radničke klase), čas im iskazujući jedva prikriveno nepovjerenje i pripisujući im »nazadnjaštvo«, »lukavost« i slične epitete. Operacionalizaciju takvog odnosa sadrže brojni zakoni i drugi instrumenti ekonomske (agrarne) politike. Citirati, kao dokaz, bilo koji dokument ili bilo kojeg autora, značilo bi biti nepravedan (pitanje je samo da li prema citiranome, ili prema nespomenutima. S druge strane, seljaci su, iako bez oduševljenja, prihvaćali neke oblike suradnje s »državom«, zanemarujući svoje eventualne ideološke animozitete prema zadiranju u njihovu

suverenost nad vlastitim gospodarstvima, što suradnja s društvenim sektorom poljoprivrede bar u nekoj mjeri pretpostavlja. Isto tako, seljaci su, makar poneki i preko volje, priznavali zasluge »partije i države« (što većinom nikad nisu doživljavali odvojeno) za uspjehe u razvoju zemlje i za napredak sela (više za poboljšanje uvjeta života u seoskim naseljima, negoli za dostignuća u poljoprivrednoj proizvodnji).

Jedan, iz mnogih razloga posebno zanimljiv, aspekt ambivalentnog odnošenja seljaka i socijalističke države pokazuju podaci o članstvu individualnih poljoprivrednika u Savezu komunista koji je, u seljačkom poimanju čak više nego u stvarnosti, čitavo poslijeratno vrijeme bio personifikacija te države. Njima ćemo se u ovom tekstu posebno pozabaviti.

Sve analize brojčane zastupljenosti seljaka u Savezu komunista Jugoslavije, objavljene unatrag 20-tak godina, govore s beznačajnim varijacijama, jedno te isto: seljaci su u članstvu SKJ sve neprimjetniji. Taj trend ne mijenjaju niti razdoblja u kojima opsolutni broj seljaka-komunista raste, jer se ta razdoblja uvijek poklapaju s još većim porastom ukupnog broja članova. Osnovni podaci o tome odavno su poznati: u prvim poslijeratnim godinama otprilike svaki drugi član KPJ bio je, u času prijema, seljak. Međutim, već prvo registriranje aktualne socijalne strukture članstva SKJ (dakle, ne podataka o socijalnoj pripadnosti u vrijeme prijema), što je obavljeno 1953. godine, pokazalo je da komunista koji su po zanimanju seljaci nema ni jedna trećina – bilo ih je oko 27%. No, tada ih je ipak bilo gotovo 190.000 od ukupno 700.000 članova. Ta godina, i još dvije koje su slijedile (za one ranije nema, naravno, usporedivih podataka), može se označiti početkom osipanja seljačkog dijela članstva SKJ. Samo godine 1953. iz SKJ je isključeno oko 40.000 seljaka, dok ih je primljeno svega nešto više od 8.000. U iduće dvije godine broj primljenih iznosio je ukupno nešto manje od 12.000, a isključenih ponovno oko 40.000. Takav odnos između broja primljenih i isključenih, uz druge razloge (deagrarizacija, umiranje itd.) doveo je do toga da je krajem godine 1955. broj seljaka u članstvu SKJ iznosio svega 117.000. Ne računajući predratno razdoblje, seljaci su u strukturi članstva prvi puta »pali« ispod jedne petine: bilo ih je 19% od ukupno 625.000 članova (u iste tri godine i u ukupnom članstvu bilo je više isključenih nego primljenih, ali su odnosi tih brojki za ukupno članstvo bili manje drastični). Druga polovica pedesetih godina bila je, što se tiče primanja i isključivanja članstva SKJ, znatno »mirnija« (svojevoljnog napuštanja i skidanja s evidencije tada nije bilo kao statutarinih mogućnosti), ali su trendovi kretanja ukupnog broja članova i zastupljenosti seljaka među njima i dalje imali jasno različite pravce. Savez komunista u cjelini je godine 1960. premašio broj od milijun članova, a dvije godine kasnije seljaci su – na putu prema dolje – prešli dvije »psihološke granice«: ostalo ih je manje od 100.000 u članstvu SKJ (98.000), što je činilo manje od 10% od ukupnog broja članova (9,5%). Kasnije su, na općem silaznom trendu, samo povremene kampanje (najveća je bila 1968. godine) privremeno povećavale apsolutni broj komunista-seljaka, ali – kako već rekosmo – ni one nisu niti zaustavile, a kamoli preokrenule proces smanjivanja udjela seljaka u strukturi članstva SKJ. Nešto duži proces povećanja apsolutnog broja seljaka-komunista započeo je 1973. godine, kojom i započinjemo našu poblizu analizu. (Tabela 1)

Godine 1973. u ukupnom SKJ došlo je, u pogledu kretanja ukupnog broja članova, do zaokreta u odnosu prema prethodne četiri godine (1969–1972), u kojima se članstvo, nakon masovnog prijema 1963, postepeno osipalo (ukupno članstvo se smanjilo od 1.146.084 kraiem 1968.

na 1,009.947 krajem 1972. godine, a broj članova SK – seljaka opao je od 84.329 na 60.233 ili od 7,4^o% u 1968. godini na 6,0^o% (1972). Najnoviji podaci pokazuju da se ukupno članstvo SKJ, uz manja »posrtanja«, neprestano povećavalo do 1983, da bi iduće godine započeo novi proces osipanja. Možda će on u novim okolnostima politizacije stanovništva (bar u dijelu Jugoslavije) biti zaustavljen, ali je vrlo vjerojatno da proces koji se tiče seljaka u članstvu SKJ, započet još 1981, ima sve šanse da se nastavi.

Tabela 1

Kretanje članstva SKJ i seljaka u njemu 1973—1987.

god.	ukupno članova	članova seljaka	% seljaka od svih	indeksi 1973. = 100 svi	100 seljaci
1973.	1,076.711	60.570	5,6	100,0	100,0
1974.	1,192.466	62.178	5,2	110,8	102,8
1975.	1,302.843	65.910	5,1	121,0	108,8
1976.	1,460.267	71.724	4,9	135,6	118,4
1977.	1,623.612	78.492	4,8	150,8	129,6
1978.	1,774.624	82.707	4,7	164,8	136,5
1979.	1,884.475	84.751	4,5	175,0	139,9
1980.	2,041.299	87.109	4,3	189,6	143,8
1981.	2,117.083	83.567	3,9	196,6	138,8
1982.	2,154.627	83.474	3,9	200,1	137,8
1983.	2,177.089	81.838	3,8	202,2	135,1
1984.	2,167.860	80.185	3,7	201,3	132,4
1985.	2,152.686	77.700	3,6	199,9	128,3
1986.	2,108.043	73.683	3,5	195,8	121,6
1987.	2,052.212	69.052	3,4	190,6	114,0

Izvor podataka: Stručna služba CK SKJ,

Uostalom, podaci za godine od 1973. do 1980. pokazuju da je porast apsolutnog broja seljaka u Savezu komunista više (iako ni to ne sasvim) slijedio opći trend masovnog primanja novih članova, nego što je bio znak nekakvog »okretanja« SK prema individualnim poljoprivrednicima, odnosno individualnoj poljoprivredi. »Kontakt« između Saveza komunista i individualnog sektora poljoprivrede (barem onaj izražen zastupljenošću seljaka u članstvu SK) i u tim je godinama – relativno – slabio. Ipak, u tom su vremenu bili ostvareni stanoviti minimalni pomaci u pravcu koji SK označava kao poželjan, tj. u pravcu veće brojčane zastupljenosti seljaka u članstvu (u ovom tekstu ostavit ćemo po strani pitanje zašto SK, ili oni koji o tome govore u ime SK, povećanje svoga članstva smatra indiskutabilnim uspjehom).

Kao ni većina drugih društvenih stanja i procesa unutar Jugoslavije, tako ni zastupljenost seljaka u članstvu SK, niti izraženost promjena u toj zastupljenosti, nisu jednaki u svim republikama i pokrajinama. Ilustraciju za tu tvrdnju navodimo u tabeli 2, u kojoj se nalaze podaci samo za tri »vremenske točke«: za godinu s kojom počinje naša analiza, onu u kojoj je broj seljaka u Savezu komunista bio najveći nakon godine 1963. te za posljednju godinu za koju imamo podatke (a u kojoj je apsolutni broj komunista-seljaka bio otprilike na razini 1967, kada su oni, međutim, bili – relativno – više nego dvostruko zastupljeniji: činili su 7,4^o% ukupnog članstva).

Tabela 2

Zastupljenost seljaka u članstvu SK po republikama i pokrajinama 1973, 1980. i 1987. godine (u %)

	1973.	1980.	1987.
Bosna i Hercegovina	5,7	3,7	2,2
Crna Gora	10,2	7,2	4,9
Hrvatska	3,3	2,1	1,5
Makedonija	7,6	5,5	4,6
Slovenija	0,6	0,3	0,3
Srbija	7,5	5,9	5,0
(izvan pokrajina	7,6	6,1	4,9)
(na Kosovu	18,2	13,9	11,6)
(u Vojvodini	2,9	2,1	1,9)
Jugoslavija	5,7	4,3	3,4

Kao što možemo vidjeti u tabeli 2, jedna vrsta razlika između republika i pokrajina je ogromna: relativna zastupljenost seljaka u članstvu SK na Kosovu u svim navedenim godinama je više od 30 puta veća negoli u Savezu komunista Slovenije (ostale razlike ovog tipa su unutar tog raspona), a druge vrste razlika gotovo da nema: opća slika marginalne zastupljenosti seljaka u Savezu komunista, osim u Crnoj Gori i na Kosovu, je manje-više jednaka.

Kad je riječ o maloj i opadajućoj zastupljenosti seljaka u Savezu komunista, većina površnih promatrača ovih pojava neposredno ih pripisuje smanjivanju udjela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom. Međutim, usporedba zastupljenosti seljaka u članstvu SKJ i poljoprivrednog stanovništva (koje se uglavnom sastoji upravo od seljaka) u ukupnom stanovništvu Jugoslavije, jasno demantira takva pojednostavljena i površna shvaćanja. Udjel seljaka u članstvu SK mnogo je manji i u najvećem dijelu razdoblja za koje postoje podaci brže je opadao, nego kad je riječ o udjelu poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu. Naše starije analize, izvedene iz podataka popisa stanovništva, pokazuju da je godine 1948. seljaka u KPJ bilo oko 1,5 puta manje nego poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu, 1953. oko dva puta, 1961. gotovo pet puta, a 1971. oko šest puta manje (te godine ovaj je »manjak« varirao od 2,5 puta na Kosovu, preko šest puta u Bosni i Hercegovini do 24 puta u Sloveniji). Situaciju u vrijeme popisa stanovništva godine 1981. pokazuje tabela 3, uz koju valja podsjetiti na promjenu definicije poljoprivrednog stanovništva u popisu te godine u odnosu prema prethodnom popisu. Ta je promjena, kao što je poznato, dovelo do **umjetnog** smanjenja broja i udjela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom i time **prividno** povećala udjel članova SK – seljaka u tako definiranom poljoprivrednom stanovništvu. Tom novom definicijom je »poljoprivredno stanovništvo«, možemo reći, više »približeno« seljaštvu nego što je bilo po ranijoj definiciji. Zato ne treba posebno isticati »poboljšanje« vidljivo u tabeli u odnosu prema ranije spomenutom podatku za 1971. godinu. Jest, doduše, činjenica da je godine 1981. u Savezu komunista bilo oko 19.000 seljaka više negoli 10 godina ranije, ali su oni 1971. godine predstavljali 6,3% a 1981. godine samo 3,9% ukupnog članstva. Iz svega što smo rekli možemo zaključiti da je »poboljšanje« izazvano zapravo opisanom promjenom definicije poljoprivrednog stanovništva. Da smo za godinu 1971. u »poljoprivredno članstvo SKJ« uvrstili i stručnjake i službenike u poljoprivrednim radnim organizacijama (koji su te godine ubrojani u

Tabela 3

Seljaci u ukupnom stanovništvu i članstvu SK 1981.

	a	b	c	d	omjer b : a
Bosna i Hercegovina	16,6	3,3	1,9	9,5	5,0
Crna Gora	13,0	5,7	5,5	12,5	2,3
Hrvatska	14,5	2,0	1,0	7,6	7,3
Makedonija	20,5	5,2	2,0	7,8	3,9
Slovenija	9,2	0,3	0,2	6,6	30,7
Srbija	24,5	5,6	2,2	9,7	4,4
(izvan pokrajina)	26,6	5,8	2,3	10,5	4,6
(na Kosovu)	24,0	13,0	3,1	5,8	1,8
(u Vojvodini)	19,2	2,0	1,2	11,0	9,6
Jugoslavija	19,1	3,9	2,0	9,4	4,9

Objašnjenja: a = $\frac{0}{0}$ poljoprivrednog stanovništva u ukupnom
 b = $\frac{0}{0}$ seljaka u članstvu SK
 c = $\frac{0}{0}$ seljaka-komunista u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu
 d = $\frac{0}{0}$ članstva SK u ukupnom stanovništvu

poljoprivredno stanovništvo, a u Savezu komunista su mnogo zastupljeniji od seljaka), tada bi »omjer zaostajanja« bio vjerojatno jednak (ili bar mnogo sličniji) ovome iz najnovijeg popisa. (U vezi s »omjerom« i jedna mala metodološka napomena: da smo ga računali iz udjela članova SK u ukupnom stanovništvu i članova-seljaka u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu, on bi za neke republike i pokrajine bio ponešto drugačiji, a za Jugoslaviju bi iznosio 4,7; te su razlike beznačajne, a posljedica su zaokruživanja brojki na jednu decimalu, jer nismo ni namjeravali izvoditi precizne računice s obzirom na to da nas zadovoljava prikazani »opći dojam«, a osim toga kvaliteta podataka s kojima operiramo ne dopušta suviše »fine« računice. S druge strane, »omjer zaostajanja« bio bi brojačno veći da smo postupili metodološki korektnije, tj. da smo podatke o ukupnom stanovništvu i ukupnom članstvu SKJ najprije »očistili« od poljoprivrednog stanovništva i seljaka-komunista i zatim konfrontirali »čistu nepoljoprivrednu skupinu« s poljoprivrednicima. Međutim, ni to ne bi bitno promijenilo opću sliku.)

Razlike u zaostajanju zastupljenosti seljaka u SK i u ukupnom stanovništvu pojedinih republika i pokrajina veoma su velike: zaostajanje u Sloveniji je oko 17 puta veće negoli na Kosovu. To također, možda još više nego sam postotak članova SK koji su individualni poljoprivrednici, govori o različitoj »ukorjenjenosti« Saveza komunista u sloju seljaka u različitim dijelovima Jugoslavije. Traganje za socijalnim, socio-kulturnim, povijesnim pa i socijalno-psihologijskim korijenima tih razlika premašilo bi ambicije ovog članka.

Bez obzira na sve razloge zbog kojih je seljaka u SK tako malo, jasno je da su se – »tehnički« gledano – svi ti razlozi »prelamali« kroz primanje u Savez komunista i kroz prestanak članstva. Prema podacima s kojima raspolazemo, od godine 1953. ukupno je devet puta godišnji prijem seljaka u SKJ premašio brojku od 10.000: od 1956. do 1961. (s rekordom od 36.554 godine 1957), zatim u kampanji 1968. (četiri puta više primljenih seljaka nego godinu dana ranije i tri puta više negoli godinu dana kasnije) i – kao u čast dvadesetgodišnjice rekordnog prijema, odnosno desetgodišnjice velike kampanje u drugoj polovici 1968. – 1977. i 1978. godine. Međutim, u strukturi novoprimitljenih, seljaci su činili 20% ili više

zadnji put 1961. godine (i u svim ranijim godinama), a više od 10% godine 1969. (i također u svim godinama od 1962) i – nikad više. Noviji podaci su u tabeli 4 i oni su posebno zanimljivi po tome što pokazuju da su

Tabela 4

Primanje u SKJ i prestanak članstva 1973—1987. godine

god.	a	b	c	d	e	f	g	h
1973.	109.150	5.579	5,1	30.467	2.519	8,3	27,9	45,2
1974.	152.373	6.371	4,2	19.134	1.352	7,1	12,6	21,2
1975.	156.650	7.213	4,6	19.099	1.464	7,7	12,2	20,3
1976.	178.897	9.829	5,5	15.998	1.366	8,5	8,9	13,9
1977.	193.759	11.124	5,7	12.924	1.245	9,6	6,7	11,2
1978.	181.320	10.127	5,6	12.456	1.130	9,1	6,9	11,2
1979.	148.006	7.345	5,0	13.592	1.061	7,8	9,2	14,4
1980.	199.473	8.319	4,2	15.256	987	6,5	7,6	11,9
1981.	123.759	4.678	3,8	21.170	1.120	5,3	17,1	23,9
1982.	93.684	4.320	4,6	25.623	1.375	5,4	27,4	31,8
1983.	80.954	3.103	3,8	29.164	1.551	5,3	36,0	50,0
1984.	65.464	2.637	4,0	41.962	1.950	4,6	64,1	73,9
1985.	65.189	2.044	3,1	43.082	1.960	4,5	66,1	95,9
1986.	23.445	1.840	3,4	42.828	1.589	3,7	80,1	86,4
1987.	44.820	1.445	3,2	54.101	1.585	2,9	120,7	109,7

Objašnjenja: a = ukupni broj primljenih
 b = broj primljenih seljaka
 c = % seljaka od svih primljenih
 d = ukupan broj onih kojima je prestalo članstvo (bez umrlih)
 e = broj seljaka kojima je prestalo članstvo
 f = % seljaka od svih kojima je prestalo članstvo
 g = broj onih kojima je prestalo članstvo na svakih 100 primljenih
 h = isto kao g, samo za seljake

seljaci u svim godinama pratili trendove u čitavom Savezu komunista (povećanje ili smanjenje prijema u odnosu prema prethodnim godinama dešavalo se kod seljaka u istim godinama kad i u ukupnom članstvu), ali – »na distanci«. Kao da su direktive iz »centra«, koje su poticale na veći ili na stroži prijem, do seoskih OOSK stizale »razvodnjene« pa su postizale slabije efekte. No, stizale ipak jesu, jer bez toga spomenutog »sklada na distanci« ne bi moglo biti baš u svim godinama.

Kad je riječ o prestanku članstva, također se može primijetiti pravilnost: seljaka je svake godine, osim 1987, relativno više među onima kojima članstvo prestaje, nego među onima kojima je tek počelo. Taj udjel može biti malen kao zadnjih godina ili velik kao 1977, ali je – uz samo jednu iznimku – uvijek veći od udjela među primljenima u istoj godini. To se može vidjeti i u stupcima koji pokazuju broj prestanka članstva na svakih 100 prijema – ti su pokazatelji uvijek (osim 1987. kao jedine iznimke od 1953. godine) veći za seljake nego za ukupno članstvo. Njih ćemo u nastavku (u tabeli 5) raščlaniti na tri osnove prestanka članstva – isključivanje, skidanje s evidencije i svojevrijedno istupanje (podaci o umrlima ne spominju se u izvoru kojim smo se služili tek zadnjih godina). Iz obilja podataka navedenih u tabeli 5 upozorit ćemo samo na nekoliko najzanimljivijih:

– u čitavom Savezu komunista u ovom se razdoblju primjećuje smanjivanje udjela isključenih među svima kojima prestaje članstvo, povećanje udjela skinutih s evidencije u zadnjim godinama, kao i velike periodične

varijacije zastupljenosti onih koji svojevolutno istupaju iz članstva; isti ovi trendovi mogu se, u osnovi, zapaziti i u seljačkom dijelu članstva SKJ;

– kada je riječ o seljacima, njihov prestanak članstva ima i u ovom razdoblju neke specifičnosti na koje su ukazivale i naše starije analize: udjel isključenih među seljacima je svake godine sve veći negoli u ukupnom članstvu, a udjel onih koji svojevolutno istupaju stalno je manji, dok je udjel onih kojima se izriče blaža mjera prestanka članstva (tj. skidanje s evidencije) u prvim godinama promatranog razdoblja bio manji, a u novije vrijeme je veći nego u ukupnom članstvu;

Tabela 5

Struktura prestanka članstva u SKJ 1973—1987.

god.	a	b	c	d	e	f
1973.	31,0	38,4	18,7	17,5	50,3	44,1
1974.	30,7	39,7	18,1	17,2	51,2	43,1
1975.	30,6	33,9	17,6	14,7	51,8	51,4
1976.	31,1	34,3	52,6	53,0	16,3	12,7
1977.	30,2	33,3	55,1	53,9	14,7	12,8
1978.	26,3	34,2	56,9	52,3	16,8	13,5
1979.	24,5	29,6	58,1	57,9	17,4	12,5
1980.	24,2	31,4	59,0	58,3	16,8	10,3
1981.	25,2	35,7	59,2	56,5	15,6	7,8
1982.	21,8	26,8	61,4	62,4	16,8	10,8
1983.	22,8	26,8	59,2	63,1	18,0	10,1
1984.	16,6	23,4	60,3	61,8	23,1	14,8
1985.	14,5	19,5	54,7	61,5	30,8	19,0
1986.	13,2	19,3	54,4	61,5	32,4	19,1
1987.	11,0	16,4	50,0	52,7	39,0	30,9

Objašnjenja: a = $\frac{0}{0}$ isključenih od svih kojima je prestalo članstvo — SKJ u cjelini
 b = $\frac{0}{0}$ isključenih od svih kojima je prestalo članstvo — seljaci
 c = $\frac{0}{0}$ skinutih s evidencije — SKJ u cjelini
 d = $\frac{0}{0}$ skinutih s evidencije — seljaci
 e = $\frac{0}{0}$ onih koji su svojevolutno istupili — SKJ u cjelini
 f = $\frac{0}{0}$ onih koji su svojevolutno istupili — seljaci

– iz podataka da je zastupljenost onih koji svojevolutno napuštaju članstvo u SK među seljacima stalno manja nego u ukupnom članstvu, opravdano je, čini nam se, izvesti samo jedan zaključak: prema seljacima se postupa strože, njima se mjere prestanka članstva izriču lakše nego drugima (grubo rečeno, naprosto ih se tjera iz članstva), a to onda poništava efekte povećanog primanja seljaka u SK (naime, kako se može vidjeti usporedbom podataka u tabelama 1 i 4, u pojedinim godinama udjel seljaka među primljenima bio je također veći od njihovog udjela u ukupnom članstvu).

Jedna od čestih tema u raspravama o smanjivanju udjela seljaka u članstvu Saveza komunista jest ona o deagrarizaciji. Mnogi su skloni deagrarizaciju (zajedno s depopulacijom seoskih naselja) označiti kao gotovo jedini uzrok ove pojave. Vjerujemo da već naša dosadašnja analiza raspoloživih podataka opovrgava takve tvrdnje. Dodatni argument pruža jedan relativno jednostavan računski postupak. Uzme li se neki početni broj članova SK-seljaka (u računici kojom smo se poslužili za ovu priliku to je stanje krajem 1972. godine) i dodaju li se tom broju svi

koji su primljeni u nekom razdoblju (u našem slučaju to je razdoblje do kraja 1987), a od zbroja odbiju oni kojima je prestalo članstvo, dobiva se »očekivani« broj seljaka u SK na kraju analiziranog razdoblja. Razlika između očekivanog i stvarnog broja predstavlja »nestale«. Na isti se način može jednostavno utvrditi broj »nestalih« za ukupno članstvo. Za takve se, ako pođemo od (ne baš sasvim čvrste) pretpostavke o urednosti partijske statistike, može pretpostaviti samo da su umrli. Budući da znamo koliki je postotni udjel seljaka među svima kojima je prestalo članstvo, možemo pretpostaviti da ih je relativno toliko i među umrlima. Izračunati broj umrlih seljaka-komunista oduzmemo od ukupnog broja »nestalih« i tako dolazimo do broja onih kojima je status – seljačkog – člana SK prestao deagrarizacijom (oni su, dakle, ostali u članstvu, ali više nisu seljaci). Opisanom računicom na podacima za razdoblje 1972–1987. došli smo do zaključka da je **deagrarizacija odgovorna za nešto više od polovice gubitaka članova SK iz redova seljaka (oko 55%)**. Ostatak gubitka treba pripisati onome o čemu smo govorili interpretirajući podatke iz tabela 4 i 5. Ako bi se, polazeći od pretpostavke o nepovoljnijoj starosnoj strukturi seljaka-komunista u odnosu na ukupno članstvo (tj. od pretpostavke o njihovoj višoj prosječnoj životnoj dobi) izvela pretpostavka da je zastupljenost seljaka među umrlim članovima Saveza komunista veća negoli među onima kojima članstvo prestaje isključenjem, skidanjem s evidencije i svojevolumnim istupanjem, tada bi »odgovornost« deagrarizacije bila još manja. No, to nas vodi prema našoj slijedećoj temi.

Jedan od čestih stereotipa u govorenju o seljačkom dijelu članstva Saveza komunista jest i tvrdnja da među seljacima-komunistima nema mladih.

Tabela 6
Članovi SKJ do 27 godina starosti

god.	a	b	c	d	e	f
1973.	258.124	24,0	15.637	25,8	6,1	5,6
1974.	323.787	27,1	11.116	27,5	5,3	5,2
1975.	371.434	28,5	18.783	28,5	5,1	5,1
1976.	451.653	30,8	23.252	32,4	5,2	4,9
1977.	529.648	32,6	28.474	36,3	5,4	4,8
1978.	585.188	33,0	30.285	36,6	5,2	4,7
1979.	614.106	32,6	31.945	37,7	5,2	4,5
1980.	649.428	33,1	30.835	35,4	4,8	4,3
1981.	655.299	31,0	24.642	29,5	3,8	3,9
1982.	623.574	29,0	25.347	30,3	4,1	3,9
1983.	585.815	27,0	22.305	27,3	3,8	3,8
1984.	549.135	25,3	20.552	25,6	3,7	3,7
1985.	504.368	23,4	18.338	23,6	3,7	3,6
1986.	450.775	21,4	16.320	22,1	3,6	3,5
1987.	376.621	18,3	14.365	20,8	3,8	3,4

Objašnjenja: a = ukupan broj mladih članova SKJ
 b = % mladih od ukupnog članstva
 c = broj mladih seljaka-komunista
 d = % mladih seljaka od ukupnog broja seljaka-komunista
 e = % mladih seljaka od svih mladih članova SKJ
 f = % svih seljaka u ukupnom članstvu SKJ

To nije točno. Dokazi su u tabeli 6. Kao što iz te tabele možemo vidjeti, istina gotovo da je suprotna od onoga što se obično tvrdi: osim u godini 1981. mladih je među seljacima-komunistima bilo jednako ili više negoli u ukupnom članstvu, a u samoj populaciji mladih, seljaci su, osim te iste godine, bili zastupljeniji u članstvu SKJ nego kad se uzmu u obzir sve generacije i ukupna socijalna struktura Partije. Iz toga opet slijedi jedan – statistički – zaključak, čijoj uvjerljivosti pridonose demografski podaci o manjku mladih u poljoprivrednom stanovništvu: veći je dio mladih seljaka (onih koji su još preostali) uključen u SK u odnosu na ukupno seljaštvo, negoli je to slučaj s mladima u zemlji uopće u odnosu na ukupno stanovništvo. Ili, drugim riječima, mladi seljaci su – sudeći prema ovim podacima – manje udaljeni od Saveza komunista negoli ostali slojevi mladih (uspoređujući jedne i druge sa svim generacijama istih slojeva).

Dalekosežnije interpretacije ovih podataka (npr. njihovu vezu s patrijarhalnošću, konformizmom i drugim socio-kulturnim i socijalno-psihologijskim faktorima) ostavljamo po strani, jer bi one izlazile iz okvira namjene ovog teksta. Umjesto toga upozoravamo, opet, na »sličnost s distancom« između procesa u Savezu komunista u cjelini i u njegovom seljačkom dijelu: dok raste broj mladih komunista uopće, raste – ali sporije – i broj mladih seljaka u članstvu SK. Isto tako, u godinama ukupnog smanjivanja broja mladih u SKJ, opada – ali brže! – i broj mladih seljaka. Reklo bi se da mladi seljaci-komunisti doživljavaju i sudbinu mladih i sudbinu seljaka, ali ipak više ovu drugu!

Nakon dosadašnjih analiza utemeljenih na – ne uvijek pouzdanoj! – dokumentaciji statističke službe SKJ, iznijet ćemo i dio rezultata dobivenih anketom u kojoj su, sredinom 1987. godine, ispitanici bili seljaci – članovi centralnih i pokrajinskih komiteta SK. Citirat ćemo, ili prepričati, odgovore koji se odnose na aktivnost Saveza komunista.

Prva grupa pitanja u anketi odnosila se na aktivnost seoskih mjesnih OOSK u kraju odakle je ispitanik, na njihove programe rada (posebno na mjesto poljoprivredne problematike u njima) te na aktivnost članova SK koji samo žive u selima, a povezani su u OOSK svojih radnih organizacija.

Odgovori o općoj aktivnosti seoskih OOSK variraju oko ocjene »postoji, ali nije sasvim zadovoljavajuća«, uz svega dvije izričito pozitivne ocjene (jedna iz Srbije izvan pokrajina i jed(i)na iz Crne Gore). Odgovor koji najbolje izražava pretežno mišljenje prepisujemo iz jednog pisma (anketa je bila poštanska): »Aktivnost OOSK u mom kraju je različita i uglavnom ovisi o sekretaru i zaduženom članu općinskog komiteta, odnosno aktivistu«.

Kao dominantna tema na sastancima se, kao i u našim ranijim istraživanjima, spominju komunalni problemi seoskih naselja, odnosno »sva pitanja koja interesiraju sve građane« (jedan od odgovora iz SRH). Prisutna su, naravno, i pitanja sela i poljoprivrede, ali – prema većini odgovora – to su uglavnom općenite rasprave, »to je gotovo uvijek stihijno« (Hrvatska). Samo jedan odgovor (s Kosova) sadrži ocjenu da je poljoprivreda središnja tema i da su rasprave konkretne, a pojedina konkretna pitanja (sjetva, žetva, otkup, cijene, snabdijevanje repromaterijalom) navode se u još tri pisma (Crna Gora, dva iz Srbije izvan pokrajina).

O radu članova SK-poljoprivrednika ocjene su neujednačene i variraju od »nije zadovoljavajuća« (nekoliko anketiranih), preko »ovisi o poje-

dincu» (Slovenija, Vojvodina) do ipak najčešće da su seljaci-komunisti aktivni ne samo u OOSK nego oni »igraju značajnu ulogu u drugim DPO« i tu »njihova uloga se cijeni« (Hrvatska). Ipak, njihov glavni interes je usmjeren na pitanja cijena njihovih proizvoda, cijena repromaterijala i plasmana roba, uz napomene poput »više nije moguće braniti ovakvu politiku prema agraru i seljaci komunisti nerado u širem krugu o tome raspravljaju« (Hrvatska). Osim toga, kako kaže ispitanik iz Vojvodine, izražavajući mišljenje većine, »zaključci sa sastanka ostaju samo u zapisnicima, zaustavljaju se na nivou općine«.

Gotovo je jednoglasna ocjena o slaboj aktivnosti komunista koji su povezani u radnim organizacijama. Najbolje što se o njima kaže jest da se »pojedini uključuju preko SSRN«, a ima i tvrdnji »njihovo ponašanje je uglavnom mangupsko« (Srbija) ili »ima i takvih kojima nije mjesto među nama pa se zbog pojedinaca moramo i stidjeti« (Hrvatska).

O aktivnostima rukovodstava SK od općina do Federacije, kad je riječ o problemima sela i poljoprivrede, izrečeno je više negativnih negoli pozitivnih ocjena. Negativne se kreću od »ne postoji nikakva briga na svim nivoima« (Srbija) ili »aktivnost općinskog komiteta svodi se na donošenje uopćenih zaključaka i obrađivanje mandata« (Srbija), do »trebalo bi više brige i pažnje« (nekoliko odgovora). Najpozitivnije su ocjene koje spominju pomake u novije vrijeme, posebno kad je riječ o CK SKJ (takve su ocjene rjeđe kad se radi o općinskim komitetima). No, pozitivne ocjene u pravilu sadrže i ograde: »Briga o pitanjima sela i poljoprivrede, kojoj su savezni organi SKJ posvetili i jednu sjednicu, ocijenjena je u seoskim sredinama kao veoma dobra i nužna; međutim, malo tko od seljaka s kojima sam razgovarao vjeruje u realizaciju usvojenih zaključaka« (Hrvatska), ili »u zadnje vrijeme se i savezni i republički CK pokušavaju angažirati i na tom području, ali se teškoće u agrarnoj politici ne smanjuju, čak se situacija na selu još uvijek pogoršava (Slovenija)«.

Na pitanja o razlozima osipanja seljaka u SKJ većina anketiranih potvrđuje da je u njihovim sredinama smanjen interes seljaka za ulazak u Savez komunista. Razlozi koje navode su različiti, ali se uglavnom svode na dva osnovna: nezadovoljstvo agrarnom politikom i položajem poljoprivrede (sporo ili nikako se ne rješavaju opravdani zahtjevi seljaka, »divljanje« cijena, »pokolji« stoke, zapostavljenost poljoprivrede u odnosu na druge privrene grane i sl.) te na demografske promjene (odlazak mladih, starenje sela i sl., što izričito negira samo ispitanik s Kosova). Imajući na umu podatke koje smo malo prije interpretirali, reklo bi se da ni pojedini funkcionari SK iz redova seljaka nisu imuni na prihvaćanje stereotipa o nepostojanju (demografske) kadrovske osnovice za obnovu Partije na selu.

Unutar-partijski razlozi (slab rad OOSK) rjeđe se spominju kao razlog malog broja seljaka u članstvu, ali funkcionar iz Hrvatske spominje (»nakraju«) da »seljak, politički nikad nije prihvaćen kao segment naše stvarnosti«, a jedan odgovor (iz SR Srbije, s teritorija izvan pokrajina), zaslužuje da se posebno citira: »Seljak dobro zna da mu članstvo u SK stvara dodatne obaveze, samoodricanje, gubljenje vremena i štetu u sezoni kad se provode akcije; dakle, seljak Partiji samo daje, ništa ne uzima, a za sav trud, žrtve i samoodricanja može biti delegat koga tapšu po ramenu, može kao čovjek biti daleko bolji od općinskih pa i viših funkcionara, ali to za kadrovsku politiku ne znači mnogo; sve u svemu, to liči na rad bez vrednovanja«.

Strože izricanje idejno-političkih sankcija seljacima u odnosu prema nepoljoprivrednicima, o čemu smo ranije interpretirali objektivne podatke, izričito negira ispitanik iz Crne Gore, nekoliko ih to izričito potvrđuje (Srbijanac: »zato što su u manjini«, Vojvođanin: »ne podešava se vrijeme sastanka slobodnom vremenu poljoprivrednika, nego se sastanci sazivaju u radno vrijeme zaposlenih u OOK«), a većina objašnjava slabijom aktivnošću seljaka, koja je uvjetovana ranije spominjanim razlozima.

Kada se radi o ocjeni ugleda Saveza komunista i seoskih OOSK, u našim ranijim istraživanjima najčešće smo dobivali odgovore o velikom i rastućem ugledu SKJ u cjelini i o osrednjem ugledu seoskih OOSK. U ovoj anketi otprilike polovica ispitanika odgovara da je ugled SKJ »(još uvijek) dobar, ali . . .«, a druga polovica odmah započinje od »ali«, tako da su njihovi odgovori uglavnom suglasni nastavku odgovora onih prvih, naime, »zadnjih godina ugled je smanjen zbog opće situacije u društvu, a posebno zbog neprovođenja zaključaka« (nekoliko sličnih odgovora), odnosno »SKJ i njegovi programi imaju u seljaka veliku podršku i ugled, ali se sve to anulira prilikom provođenja proklamirane »politike« (jedan od funkcionara iz SRH), ili zato »što se smatra da je u naše redove ušao jedan broj karijerista, mangupa i lopuža« (funkcionar iz SR Srbije).

Seoske OOSK ovaj put nisu ocijenjene lošije od čitavog SKJ, uz napomenu da ih se »ocjenjuje po aktivnosti na konkretnim pitanjima«. Oni koji govore o malom ugledu (Hrvatska, Srbija) ističu »minijaturnost« i mješovit sastav OOSK (»uglavnom penzioneri, nezaposleni i nešto seljaka«, zbog čega je »nemoguće očekivati nekakav veliki ugled«) te činjenicu da »OOSK u selu nemaju autoriteta, nemaju utjecaja na rješavanje problema u društvu«.

Što se tiče pojedinačnog ugleda članova SK koji su individualni poljoprivrednici, tipičan je odgovor da to »ovisi o njegovoj samoj ličnosti, njegovom radu u zanimanju i ponašanju u društvu uopće« (Srbijanac), a dominirajuće pozitivne ocjene obrazlažu se uglavnom time što su pretežno dobri poljoprivrednici i vodeći aktivisti DPO i mjesnih zajednica, pa i time »što takvi drugovi nisu ni najmanje plaćeni za izvršavanje postavljenih društvenih zadataka« (Crnogorac). Jedan od Srbijanaca bio je duhovit, napisavši da se ugled seljaka-komunista (aktivista) u očima drugih seljaka najbolje može izraziti riječima »Svaka mu čast, ned'o bog nikom«.

Vraćajući se na početnu rečenicu ovog članka, na kraju možemo reći da »brak« između seljaka i Saveza komunista već dugo traje bez velike (masovne) ljubavi, ali traje. Ako se raspadne, tko će biti na većem gubitku?

Izbor iz referentne literature

Cifrić, I.: Agrarno i seljačko pitanje u teoriji i praksi naše partije (1. i 2. dio), **Naše teme** br. 3/1975 (str. 403—428) i br. 4/1975, str. 665—689.

Cifrić, I.: **Seljaštvo i revolucija**, Zagreb.

Dimković, B.: **KPJ-SKJ o agrarnom i seljačkom pitanju (1919—1974)**, Novi Sad: 1974.

Dimković, B.: **Seljaštvo i komunisti na selu**, Novi Sad: 1973.

Djelovanje Saveza komunista u selu i poljoprivredi Vojvodine (grupa autora), Zagreb: 1978.

Djelovanje SKJ u selu i poljoprivredi (grupa autora), Zagreb: 1978.

*** Dokumenti kongresa SKJ

Grbić, Č.: **Seljačko pitanje**, Zagreb: 1988.

Magdalenić, I.: Nove tendencije u zastupljenosti seljaka u strukturi SKJ i Stavovi i mišljenja istaknutih poljoprivrednika o aktualnim problemima sela i poljoprivrede i djelovanja SKJ, u: V. Cvjetičanin, I. Magdalenić, V. Puljiz i M. Župančić: **Savez komunista i druge društveno-političke organizacije u selu i poljoprivredi**, Zagreb: 1987. (u pripremi za objavljivanje u sklopu projekta **Društveno-ekonomski odnosi i položaj proizvođača u poljoprivredi**).

Magdalenić, I.: Savez komunista i seljaci, **Naše teme** br. 10-11/1970, str. 1993—2006.

Magdalenić, I.: Promene na selu i delovanje Saveza komunista, **Marksistička misao**, br. 1/1981, str. 49—53.

Samoupravno angažiranje individualnih poljoprivrednika i uloga SK (grupa autora), Beograd: 1972.

SK Bosne i Hercegovine na selu i u poljoprivredi: organizovanje, akciono i idejno-političko djelovanje, Sarajevo: 1984.

Šušvar, S., J. Jelić i I. Magdalenić: **Društvene promjene i djelovanje komunista u selu**, Zagreb: 1968.

Vlajčić, G.: **Nacionalno i seljačko pitanje u dokumentima KPJ i Komunističke internacionale**, Zagreb: 1974.

Peasants and the League of Communists at the End of the Eighties

Summary

The article analyses recent data on the participation of peasants in the League of Communists in Yugoslavia. It indicates a continuous trend of increasingly smaller participation in membership, which can not be stopped even with occasional campaigns for greater enrollment, which result in only temporary increase in the total number of members, without stopping the relative drop in membership. Statistics give the reason for this as being the unfavourable member of those ceasing to be members, compared to the number of new members, with regard to the total membership of the League of Communists. It is shown that there is a relatively high number of peasants amongst those who are banned from membership, than those who quit party membership voluntarily. This consequently leads to the conclusion that peasants are treated more strictly than other party members. The figures show that deagrification is responsible for the loss for more than a half of the members lost from the ranks of peasants. The paper also presents unexpected information showing that membership of young peasants in the League of Communists is not lower than for the rest for youth. Statistic data are supplemented with the opinions and comments of the surveyed members of the central committees of republics and provinces.

Крестьяне и Союз коммунистов в конце 80-х годов

Резюме

В статье обсуждаются данные ближайшей даты о численности крестьян в Союз коммунистов Югославии. Автор указывает на тенденцию резкого сокращения этой численности, которое не смогли приостановить ни по временам проводимые кампании массового приема крестьян, в результате чего временно увеличивается абсолютное число членов, при чем и дальше продолжается относительное снижение членства. По данным статистики причины следует искать в неблагоприятном соотношении членов у которых членство прекращается и ново принятых членов к общей численности членов с СКЮ. Показано также, что крестьяне чаще остальных членов исключаются из членства и их численность выше числа добровольно устранившихся членов. Из этого следует, что отношение к крестьянам членам СК гораздо требовательнее чем к остальным членам Союза коммунистов. Кроме того, данные показали, что деаграризация является причиной резкого снижения численности крестьян — членов СК, даже больше половины. Автор затем указывает на факт, что численность молодых крестьян в СК не меньше численности остальной молодежи. Данные статистики дополняют, взгляды, рассуждения и отношения опрошенных крестьян-членов центральных комитетов Союза коммунистов республик и областей.